

Investigating Sociopolitical Factors Affecting Citizens' Inclination Toward Democratic Values in Wasit Province, Iraq

Sajjad Shamkhi Ali¹
Mohammad Taghi Sabzehei²
Mohammad Mobaraki³
Asadollah Naghdi⁴
Hamid Yahyavi Hamedani⁵

Abstract

This descriptive-analytical study employs a survey method to investigate the level of inclination toward democratic values among citizens of Wasit Province, Iraq, and the factors influencing it. The statistical population consisted of all citizens of Wasit Province, numbering 1,415,034 people, and the sample size was estimated at 600 using Cochran's formula. A researcher-made questionnaire was used for data collection. The validity of the questionnaire was confirmed by expert professors, and its reliability was established using Cronbach's alpha coefficient, which yielded a value of 0.893. Data analysis was performed using SPSS-26 and LISREL-9. According to the findings, the overall mean inclination toward democratic values was 3.33, indicating a moderate level. This inclination was higher in urban areas than in rural areas, and in the city of Kut, the provincial capital, it was higher than in other counties. Participation in political parties (0.164), participation in civil society institutions (0.182), and the weakening of tradition and tribalism (0.121) had positive effects on this inclination. The direct effect of participation in civil society institutions was 30.55%, and its indirect effect through the weakening of tribalism was 18.50%. The direct effect of participation in political parties was 21.2%, and its indirect effect was 8.50%. With the stabilization and strengthening of economic and social development in Iraq and Wasit Province, it can be expected that citizens will show a greater inclination toward democratic values, and alongside this development, traditional values will weaken and democratic values will be reinforced.

Keywords: Democracy, Democratic Values, Wasit Province, Iraq, Modernization.

-
1. PhD student in Sociology (Iranian Social Issues Orientation), Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran. sajadsajad512@yahoo.com
 2. Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Economic and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran (Corresponding author). m.sabzehei@basu.ac.ir
 3. Assistant Professor of sociology Department of Social Sciences, Faculty of Economic and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran. m.mobaraki@basu.ac.ir
 4. Professor of sociology Department of Social Sciences, Faculty of Economic and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamedan. a.naghdi@basu.ac.ir
 5. Assistant Professor of political Sciences Department of political Sciences, Faculty of Economic and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran. h.yahyavi@basu.ac.ir
-

Mesopotamian Political Studies, 2026, Vol. 5, Issue 2, pp. 197-226.

Received: 21 June 2026, **Accepted:** 30 August 2026

Doi: 10.22126/mps.2026.13952.1166

Copyright © The Authors
 Publisher: Razi University.

Extended Abstract

1. Introduction

Democracy is a system of government based on political participation, equality, civil liberties, human rights, free elections, accountability, transparency, and the rule of law. Although democratic institutions are essential, historical experience shows that social, cultural, economic, and political conditions jointly shape the development and consolidation of democracy. Iraq continues to be characterized by traditional, tribal, sectarian, and kinship-based structures that influence political decision-making, social relations, and citizens' political behavior. These structures may constrain the development and internalization of democratic values. Tribes remain influential in local and national politics, while tribal leaders may enjoy considerable public trust relative to formal political institutions.

Wasit Province provides an important context for examining these dynamics because tribal affiliations and traditional social relations continue to influence political and social behavior. Therefore, understanding citizens' orientation toward democratic values is important for assessing the prospects for democratic development and social modernization in the province. This study examines the level of citizens' orientation toward democratic values in Wasit Province and investigates the effects of modernization-related and participatory factors, including participation in civil institutions and political parties, employment in the industrial and service sectors, urbanization, education, and the weakening of traditionalism and tribalism. It also examines whether participation in civil society organizations and political parties has indirect effects on democratic orientations through the weakening of tribal ties.

2. Theoretical Framework

Lipset's modernization theory emphasizes the relationship between economic development and democracy. According to this theory, economic growth, urbanization, the expansion of education and literacy, increased employment opportunities, and the emergence of a middle class provide the social and structural conditions conducive to democracy. Economic and social development increases the complexity of society and expands modern institutions, thereby strengthening political participation and support for democratic values. Inglehart and Welzel, in their theory of modernization and democracy, emphasize the role of self-expression values. They argue that social and economic development promotes values such as freedom, tolerance, and participation, which, in turn, create conditions for the emergence and consolidation of democratic institutions. Thus, the relationship between development, democratic values, and democracy is potentially mutually reinforcing. Almond and Verba relate democratic stability to the existence of a civic culture and participatory attitudes. Political participation, political trust, and citizens' involvement in political parties and social institutions are important elements of civic culture. Accordingly, this study draws on modernization theory, Inglehart and

Welzel's modernization-democracy framework, and Almond and Verba's civic culture theory to explain the social and cultural factors influencing citizens' orientation toward democratic values in Wasit Province, Iraq.

3. Methodology

This study is an applied, descriptive-analytical study conducted within a quantitative research paradigm and employing a survey design. The statistical population consisted of 1,415,034 citizens of Wasit Province, Iraq. Using Cochran's formula, a sample of 600 respondents was selected from different districts of the province. Data were collected through a researcher-made questionnaire developed on the basis of the theoretical framework and research objectives. The main variables included participation in civil institutions, political party activity, education, employment in the industrial and service sectors, urbanization, the weakening of traditionalism and tribalism, and orientation toward democratic values. Democratic values were measured through four dimensions: social tolerance, freedom of expression and opinion, political trust, and dialogue. The variables were measured using relevant indicators on a five-point Likert scale ranging from "very low" to "very high." The questionnaire's face and content validity were assessed and confirmed by university professors and experts. Its reliability was verified using Cronbach's alpha, with an overall coefficient of 0.893 across 53 items, indicating a high level of internal consistency. Data analysis was performed using SPSS 26 and LISREL 9.

4. Discussion

4-1. Description of Respondents' Individual, Social, and Economic Characteristics

Among the 600 respondents, 62% were male and 38% were female. The largest age group was 31–40 years, accounting for 62% of the sample, while the smallest was 51–60 years, accounting for 9%. Regarding education, 49% had basic levels of education, while 7% held master's or doctoral degrees. In terms of religion, 65% were Shiite Muslims, 22% were Sunni Muslims, 6% were Christians, and 7% belonged to other religious groups.

4-2. Description and Comparison of Mean Scores

The findings indicated moderate levels across most of the research variables. The mean scores were 3.46 for social tolerance, 3.40 for freedom of expression and opinion, 3.37 for political trust, and 3.08 for dialogue. Analysis of variance (ANOVA) revealed statistically significant differences among the districts of Wasit Province across all examined variables ($p < 0.05$). Urban residents generally demonstrated higher levels of education, civil and political participation, employment, social tolerance, freedom of expression, and dialogue than rural residents, whereas rural residents reported higher levels of political trust.

4-3. Inferential Analysis and Hypothesis Testing

Regression analysis provided statistical support for the overall research hypothesis ($p < 0.001$). Political party activity ($\beta = 0.164$), civil institution activity ($\beta = 0.182$), and the weakening of traditionalism and tribalism ($\beta = 0.121$) were positively and significantly associated with democratic values. The regression model explained 34.1% of the variance in the level of orientation toward democratic values.

5. Conclusion

This study examined citizens' orientation toward democratic values in Wasit Province, Iraq, with particular attention to the social, political, cultural, and economic factors associated with this orientation. The findings demonstrated that democratic orientations are influenced by a combination of interrelated social, political, cultural, and economic factors. Political party activity, participation in civil institutions, employment in the industrial and service sectors, education, urbanization, and the weakening of traditional and tribal affiliations were significantly associated with stronger orientations toward democratic values.

The results also indicated that participation in civil institutions and political parties was associated with democratic orientations through the mediating role of the weakening of traditionalism and tribalism. These findings are consistent with previous studies, including those by Eiver and Rad, Owen, Samiei Esfahani et al., and Bashirian et al., which found significant relationships between modernization, political participation, the weakening of tribalism, and democratic orientations.

The findings support Lipset's modernization theory, which emphasizes economic development, urbanization, education, employment, and civil and political institutions as important social and structural conditions conducive to democracy. They also correspond with Inglehart and Welzel's view that socioeconomic modernization promotes self-expression values, including freedom, tolerance, and political participation. The findings are also broadly consistent with Almond and Verba's emphasis on civic culture, political participation, and engagement with social and political institutions as foundations of democratic orientations.

The policy implications of the findings are particularly relevant to Wasit Province. Strengthening educational opportunities, employment, civil society, political participation, and urban development, while reducing excessive dependence on traditional and tribal affiliations in political and institutional affairs, can contribute to strengthening democratic values and creating more favorable conditions for democratic culture and participation in Wasit Province and Iraq more broadly.

بررسی تأثیر عوامل اجتماعی و سیاسی بر میزان گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین شهروندان استان واسط عراق

سجاد شمخی علی^۱
محمد تقی سبزه‌ای^۲
محمد مبارکی^۳
اسدالله نقدی^۴
حمید یحوی همدانی^۵

چکیده

در کشور عراق و استان واسط بافت سنتی، قبیله‌محور و قومیت‌گرا باعث شده تا فرهنگ و تعلقات عشیره‌ای عامل مهمی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و کنش‌های سیاسی شهروندان باشد. در این پژوهش توصیفی - تحلیلی با استفاده از تکنیک پیمایش، میزان گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین شهروندان استان واسط عراق و عوامل مؤثر بر آن بررسی شده است. جامعه آماری شامل کلیه شهروندان استان واسط (۱,۴۱۵,۰۳۴ نفر) بوده و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۶۰۰ نفر برآورد شد. ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه محقق‌ساخته با روایی تأییدشده توسط اساتید خبره و پایایی ۰/۸۹۳ (آلفای کرونباخ) بود. تحلیل داده‌ها با SPSS-26 و LISREL-9 انجام شده است. مطابق یافته‌های پژوهش، میانگین کل گرایش به ارزش‌های دموکراتیک ۳/۳۳ و در سطح متوسط قرار دارد. این گرایش در جامعه شهری بالاتر از جامعه روستایی و در شهرستان کوت، مرکز استان، بالاتر از سایر شهرستان‌هاست. فعالیت در احزاب سیاسی (۰/۱۶۴)، فعالیت در نهادهای مدنی (۰/۱۸۲) و تضعیف سنت و قبیله‌گرایی (۰/۱۲۱) بر این گرایش تأثیر مثبت داشته‌اند. اثر مستقیم فعالیت در نهادهای مدنی ۳۰/۵۵٪ و اثر غیرمستقیم آن از طریق تضعیف قبیله‌گرایی ۱۸/۵۰٪ است. اثر مستقیم فعالیت در احزاب سیاسی ۲۱/۲٪ و اثر غیرمستقیم آن ۸/۵۰٪ است. با تثبیت و تقویت توسعه اقتصادی و اجتماعی در عراق و استان واسط، می‌توان انتظار داشت که شهروندان گرایش بیشتری به ارزش‌های دموکراتیک نشان دهند و همزمان با این توسعه، ارزش‌های سنتی تضعیف و ارزش‌های دموکراتیک تقویت شوند.

واژه‌های کلیدی: دموکراسی، ارزش‌های دموکراتیک، استان واسط، عراق، نوسازی.

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی گرایش مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

sajadsajad512@yahoo.com

۲. دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران (نویسنده مسئول).

m.sabzehei@basu.ac.ir

۳. استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

m.mobaraki@basu.ac.ir

۴. استاد، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

a.naghdi@basu.ac.ir

۵. استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

h.yahyavi@basu.ac.ir

۱. مقدمه

دموکراسی سیستم حکومتی‌ای است که در آن قدرت دولتی در اختیار مردم یا عموم مردم یک ایالت است. بر اساس یک تعریف حداقلی از دموکراسی، حاکمان از طریق انتخابات رقابتی انتخاب می‌شوند؛ در حالی که تعاریف گسترده‌تر، دموکراسی را علاوه بر انتخابات رقابتی، به تضمین آزادی‌های مدنی و حقوق بشر مرتبط می‌کند (Møller & Skaaning, 2013: 142). دموکراسی یک سیستم حکومتی است که در آن قدرت به مردم اعم از مستقیم یا از طریق سخنگویان منتخب اعطا می‌شود. این قانون اصولی مانند برابری سیاسی، مشارکت و اصل آزادی عمومی را اتخاذ می‌کند و تضمین می‌کند که مردم حق مشارکت در فرایندهای تصمیم‌گیری برای حمایت از حقوق و آزادی‌های اساسی خود را دارند (Maximino et.al, 2025: 24).

دموکراسی بی‌شک یکی از متداول‌ترین مفاهیم عصری است که ما در آن زندگی می‌کنیم. اغلب حکومت‌ها از ترتیبات دموکراسی به‌عنوان یک حاکمیت شایسته، برای مشروعیت بخشیدن به خود استفاده می‌کنند. رسانه‌ها در نقد سیاست‌های حاکمان از دموکراسی به‌عنوان یک سلاح بهره می‌گیرند. نظریه‌پردازان و تحلیلگران علوم اجتماعی نیز سیر حرکت دموکراسی و تحولات و تغییرات آن را روزبه‌روز دنبال می‌کنند و امروزه دموکراسی یکی از مهم‌ترین مفاهیم در میان نظریه‌های اجتماعی است. هرچند رویکردهای متعدد و متفاوتی راجع به دموکراسی وجود دارد، و این حجم گسترده و متنوع ادبیات دموکراسی پژوهش درباره آن را دشوار می‌کند، با وجود این، بر مبنای تجربه تاریخی دموکراسی مجموعه عوامل برشمرده در نظریات مختلف را شاید بتوان شرایط لازم دموکراسی دانست اما نمی‌توان آن‌ها را شرط کافی نیز به شمار آورد. همان‌گونه که کوهن^۱ می‌گوید: در هر جامعه‌ای شرایط لازم و کافی تحقق دموکراسی متفاوت است. همچنین در تبیین عوامل اجتماعی مؤثر بر برقراری دموکراسی، باید به یاد داشت که با توجه به سیال بودن مفاهیم اجتماعی، تقسیم عوامل اجتماعی به دسته‌های متفاوت به معنای جدایی قطعی آن‌ها نیست. در واقع شرایط اجتماعی دارای مرزهای مشترک و وابسته به یکدیگرند. بین عوامل فرهنگی، اقتصادی و سیاسی مؤثر بر دموکراسی رابطه دیالکتیکی وجود دارد (پناهی و شالچی، ۱۳۹۴).

1. Cohen

از نظر جاناتان دی^۱ برای داشتن یک دموکراسی قوی و باثبات، چهارده عامل ضروری وجود دارد: ۱. مشارکت شهروندان، ۲. برابری، ۳. مسئولیت‌پذیری، ۴. شفافیت، ۵. تحمل سیاسی، ۶. سیستم چندحزبی، ۷. کنترل بر سوءاستفاده از قدرت، ۸. آزادی اقتصادی، ۹. منشور حقوقی، ۱۰. حقوق بشر، ۱۱. انتخابات آزاد و عادلانه، ۱۲. دادگاه‌ها و قوه قضائیه آزاد و مستقل، ۱۳. پذیرش نتایج انتخابات، ۱۴. حاکمیت قانون (Day, 2022: 113). در یک کشور که ارزش‌های دموکراتیک تضعیف شوند ارزش‌های غیردموکراتیک و معمولاً سنتی برجسته شده و مجال خودنمایی پیدا می‌کنند. روند ایجاد دموکراسی در گذارهای پیچیده، کاری دلهره‌آور اما ضروری است. طراحی سیستم‌های سیاسی، نهادی و قانونی می‌تواند نقش مهمی در تضمین پایداری و پیشرفت سیستم‌های دموکراتیک، با ارائه مکانیسم‌های کافی برای مدیریت منازعات در محدوده همزیستی مسالمت‌آمیز و با ترویج اجماع پیرامون مجموعه‌ای از اصول اصلی، ایفا کند. با این حال بافت سنتی، قبیله-محور و قومیت‌گرای کشور عراق و استان واسط که در آن فرهنگ عشیرتی و تعلقات عشیره‌ای عامل مهمی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و نیز در کنش‌های سیاسی است، ارزش‌های دموکراتیک را تحت‌الشعاع قرار داده و آن‌ها را به حاشیه رانده است. کشور عراق یکی از کشورهایی است که دارای بافت سنتی و فرهنگی مبتنی بر ارزش‌های سنتی مذهبی، قومیتی و خویشاوندی است. این کشور برای برپایی دموکراسی و ایجاد حکومتی دموکراتیک با چالش‌های خاص خود مواجه شده است.

قبایل در مرکز و جنوب عراق با اکثریت شیعه نقش مؤثری در سیاست ملی، سیاست محلی و بخش امنیتی دارند. انتصاب مسئولان و کارکنان دولتی بر اساس وابستگی طایفه‌ای و قبیله‌ای جزو لاینفک انتصابات دولتی در عراق است. بر اساس نظرسنجی اخیر IOM^۲ در استان‌های این منطقه که دارای قبایلی پرجمعیت در جنوب و مرکز عراق هستند، ۴۳ درصد از شهروندان محلی به قبایل به‌عنوان شبکه ایمنی اعتماد نشان دادند، در حالی که ۲۵ درصد به دادگاه‌های ایالتی اعتماد داشتند. علاوه بر این، ۶۲ درصد از ساکنان و پاسخ‌دهندگان، اعتماد مثبتی به رهبران قبایل نشان دادند، سطحی که از همه مقامات سیاسی منطقه و کشور پیشی گرفته است.

در کشور عراق و استان‌های مختلف این کشور مناسبات قومیتی، ایلی و عشایری همچنان همانند گذشته قدرتمند است و نقش مهمی در فرایند جامعه‌پذیری شهروندان و نیز کنش‌های

1. Jonathan Day

2. International Organization for Migration (IOM)

مختلف اجتماعی، فرهنگی و سیاسی آن‌ها ایفا می‌کند؛ بنابراین الگوی سیاسی-اجتماعی مکان‌محور، طایفه‌محور و قبیله‌محور بر مناسبات سیاسی-اجتماعی آن حکم فرماست (Elbadawi & Makdisi, 2022). با این حال روند نوسازی و توسعه نیز در کشور سنتی عراق به آرامی در حال رشد است و مناسبات و سلب و ایجاب‌های خاص خود را به همراه داشته است.

واسط یکی از استان‌های شرقی کشور عراق است که با توجه وجود دو قومیت کُرد و عرب، مناسبات قومیتی، ایلی و قبیله‌محور نقش مهمی در تصمیمات سیاسی و فعالیت‌های سیاسی و مناسبات اجتماعی و سیاسی شهروندان دارد. با توجه به اهمیت گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در توسعه جامعه از یک طرف و رواج مناسبات قومی-قبیله‌ای و کنش‌هایی که از این مناسبات منتج می‌شوند از طرف دیگر، این ضرورت ایجاد شده است که تأثیرات این گونه مناسبات مرتبط با توسعه و نوسازی در گرایش شهروندان به ارزش‌های دموکراتیک مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد. در غیاب چنین پژوهش‌هایی هم کیفیت و سطح کنش‌های دموکراتیک شهروندان و هم گرایش آن‌ها به این ارزش‌ها ناشناخته خواهد ماند و مضاف بر این، عواملی که می‌توانند این گرایش‌ها را تحت تأثیر قرار دهند و در گرایش شهروندان به آن‌ها نقش تعیین‌کننده دارند نادیده گرفته خواهند شد. بدیهی است بدون شناخت چینی‌مسائلی، دستگاه‌ها و نهادهای برنامه‌ریز نمی‌توانند در تدوین برنامه‌های سیاستی توسعه به موفقیت چشمگیری دست یابند؛ بنابراین انجام پژوهش‌هایی درباره عوامل مؤثر بر گرایش شهروندان به ارزش‌های دموکراتیک از نظر سیاسی، اجتماعی و توسعه‌ای اهمیت بسیار دارد.

این مقاله درصدد پاسخ به این سؤالات بوده است:

۱. میزان گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین شهروندان استان واسط عراق چقدر است؟
۲. آیا مؤلفه‌های نوسازی در میزان گرایش شهروندان استان واسط عراق به ارزش‌های دموکراتیک تأثیر دارند؟

در این راستا فرضیه‌های زیر مطرح شده‌اند:

۱. فعالیت در نهادهای مدنی، احزاب سیاسی، اشتغال در بخش صنعت و خدمات، شهرنشینی، آموزش و تحصیلات، و تضعیف سنت و قبیله‌گرایی بر گرایش به ارزش‌های دموکراتیک تأثیر مثبت دارند.

۲. فعالیت در نهادهای مدنی و احزاب سیاسی از طریق تضعیف سنت و قبیله‌گرایی بر گرایش به ارزش‌های دموکراتیک تأثیر غیرمستقیم دارند.

۲. پیشینه پژوهش

در مطالعات داخلی، علوانی و ارجمند سیاهپوش (۱۳۹۵)، عوامل مؤثر بر گرایش افراد به ارزش‌های دموکراتیک را با روش پیمایشی بررسی کرده‌اند که عوامل دموگرافیک سن، جنسیت، وضعیت اشتغال، تحصیلات، میزان درآمد متغیرهای مستقل و گرایش به ارزش‌های دموکراتیک متغیر وابسته بوده است.

ایور و راد (۱۳۹۶) عوامل اجتماعی جامعه‌پذیری سیاسی مرتبط با میزان گرایش به دموکراسی در بین دانشجویان را با روش پیمایشی بررسی کرده‌اند که مشارکت سیاسی، آگاهی سیاسی، اعتماد سیاسی، قوم‌گرایی و انسجام سیاسی به‌عنوان عوامل اجتماعی جامعه‌پذیری سیاسی، و گرایش به ارزش‌های دموکراتیک متغیر وابسته در نظر گرفته شده است.

مرشدی و همکاران (۱۳۹۷) با تحلیل جامعه‌شناختی گرایش به دموکراسی در بین شهروندان تهرانی با روش پیمایشی دریافتند که بین متغیرهای مستقل سن، سرمایه فرهنگی و سرمایه اقتصادی و متغیر گرایش به دموکراسی رابطه‌ای معنادار وجود دارد. در این مطالعه متغیرهای دموگرافیک همچون سن و متغیرهای سرمایه فرهنگی و سرمایه اقتصادی متغیرهای مستقل و گرایش به دموکراسی متغیر وابسته بوده است.

میرلوحی و همکاران (۱۴۰۱) عوامل مؤثر بر ارزش‌های دموکراتیک شهروندان را با روش فراتحلیل بررسی کرده‌اند و دریافتند که عوامل سیاسی، روانی، اقتصادی و اجتماعی با گرایش به ارزش‌های دموکراتیک رابطه معناداری دارد. در پژوهش مذکور عوامل سیاسی، روانی، اقتصادی و اجتماعی به‌عنوان متغیرهای مستقل، ارزش‌های دموکراتیک متغیر وابسته و تعلق به گروه قومی متغیر تعدیل‌گر بوده و تعلق به گروه قومی نقش تعدیل‌گر منفی و کاهنده در رابطه بین عوامل چهارگانه و گرایش به ارزش‌های دموکراتیک داشته است.

عباسی (۱۴۰۳) رابطه توسعه اقتصادی و دموکراسی در سطح جهان را بررسی کرده و دریافت که متغیر وابسته دموکراسی مستقیماً تحت تأثیر متغیرهای عوامل اجتماعی و توسعه اقتصادی است. بشیریان و همکاران (۱۴۰۴) اثر توسعه اقتصادی بر دموکراسی در چارچوب نظریه نوسازی را بررسی کرده‌اند و دریافتند که متغیرهای درآمد سرانه، نرخ شهرنشینی، دسترسی به آموزش و صنعتی شدن اثر معناداری بر دموکراسی دارند.

در مطالعات خارجی نیز، پاپایوآنو و سیورونیس^۱ (۲۰۰۸) عوامل اقتصادی و اجتماعی محرک موج سوم دموکراسی‌سازی را با روش اسنادی بررسی کرده‌اند و دریافته‌اند که دموکراسی‌سازی در جوامع مرفه و به‌ویژه تحصیل کرده احتمال بیشتری دارد. توسعه اقتصادی و آموزش نیز عوامل کلیدی تعیین‌کننده شدت اصلاحات دموکراتیک و سرعت انتقال دموکراتیک به شمار می‌آیند. فیتزجرالد^۲ و همکاران (۲۰۲۳)، در پژوهش پیمایشی خود، تأثیر تعلق به شهر را قوی‌تر از پیش‌بینی‌کننده‌های معروفی مانند وضعیت اجتماعی-اقتصادی و سرمایه اجتماعی بر گرایش به ارزش‌های دموکراتیک می‌دانند.

مرور پیشینه تجربی نشان می‌دهد که تا کنون پژوهشی با موضوع حاضر و بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در کشور عراق و استان واسط انجام نشده است. پژوهش‌های پیشین در کشورها و مناطق دیگر جهان انجام شده و علاوه بر این، از نظر موضوعی و گستره متغیرها با پژوهش حاضر تفاوت‌هایی دارند. از نظر محتوایی شاید پژوهش اسنادی پاپایوآنو و سیورونیس (۲۰۰۸) را بتوان مشابه با پژوهش حاضر دانست؛ چرا که در مطالعه مذکور کشورهایی بررسی شده‌اند که پیش از این تجربه گذار از حکومت‌های کمونیستی و غیردموکراتیک را داشته‌اند و اخیراً به سمت تجربه دموکراسی و حکومت‌های دموکراتیک گام برداشته‌اند. با این حال، آن پژوهش اسنادی بوده و از نظر روش با مطالعه حاضر تفاوت دارد.

۳. مبانی نظری

۳-۱. نظریه نوسازی و دموکراسی

نظریه پردازان مکتب نوسازی توجه خاصی به وجود اثر علی از توسعه اقتصادی به دموکراسی داشته‌اند. لیپست^۳ یکی از نخستین طرفداران نظریه نوسازی بود. این نظریه بیان می‌کند که دموکراسی نتیجه مستقیم رشد اقتصادی است و اینکه «هرچه یک ملت ثروتمندتر باشد، احتمال حفظ دموکراسی در آن بیشتر است». نظریه نوسازی لیپست همچنان در مباحث و تحقیقات دانشگاهی پیرامون گذارهای دموکراتیک نقش مهمی ایفا می‌کند. وی بر این باور است برای نیل به دموکراسی ضروری است که از پیش شرط‌های حمایت‌کننده آن اطمینان حاصل کرد. رشد

1. Papaioannou & Siourounis

2. Fitzgerald

3. Lipset

اقتصادی، شهرنشینی، گسترش آموزش و سواد جامعه، ثروت یک طبقه متوسط قوی برای حمایت از حقوق فردی در حوزه عمومی، ویژگی‌های ساختاری را برای ایجاد دموکراسی در کشورها فراهم می‌آورند. لیست از طریق مقایسه جوامع توسعه‌یافته اروپایی با جوامع در حال توسعه اروپا و آمریکای لاتین، نشان داد که ارتباط قوی بین GNP و سطح دموکراسی یک جامعه وجود دارد. او چنین نتیجه می‌گیرد که توسعه اقتصادی شانس بیشتری را برای ایجاد یک دموکراسی پایدار فراهم می‌آورد (بشیریان و همکاران، ۱۴۰۴: ۳۳).

دریافت کلی از نظریه نوسازی این است که در پی استمرار توسعه اقتصادی و مشخصاً افزایش ثروتمندی و گسترش صنعتی‌سازی و شهری‌سازی و نیز اعتلای آموزش، ساختارهای اقتصادی و اجتماعی متحول و پیچیده می‌شوند. با رشد تکنولوژی و پیچیده شدن مناسبات اقتصادی و نیاز گسترش شهرنشینی، از یک سو حکومت ناگزیر می‌شود نهادهای متناسب با چنین توسعه‌ای را ایجاد کند و از سوی دیگر، گسترش نهادسازی با حاکمیت اقتدارگرا در تعارض قرار می‌گیرد. اعتلای آموزش نگرش گیتیانه (سکولار) را در جامعه می‌پراکند. این اعتلا به گسترش رواداری و اشاعه فرهنگ مدنی در بین مردم می‌انجامد. مطابق نظریه نوسازی، عوامل خارجی نیز در پیشبرد روند دموکراسی‌سازی مؤثرند. در نظریه نوسازی لیست و دایموند^۱ شاخص‌های شهرنشینی، آموزش، اشتغال، احزاب و سازمان‌های غیردولتی از اهمیت بسزایی برخوردارند. یکی از مهم‌ترین شاخص‌های نظریه نوسازی لیست مقوله شهرنشینی است. شهرنشینی فرایندی است که در آن تغییراتی در سازمان اجتماعی سکونتگاه‌های انسانی به وجود می‌آید که حاصل افزایش، تمرکز و تراکم جمعیت است. از نظر سازمانی، در شهرنشینی دگرگونی‌هایی در ساخت اجتماعی اقتصادی و کارکردهای جمعیتی ظاهر می‌شود (سمیعی اصفهانی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۸).

۳-۲. نظریه رونالد اینگلهارت؛^۲ پیوند بین مدرنیزاسیون و دموکراسی

اینگلهارت و ولز این فرضیه را مطرح کردند که ماهیت رهایی‌بخش ارزش‌های ابراز وجود نشان‌دهنده تعهد قوی به هنجارهای دموکراتیک، مانند آزادی و مدارا است. بر این اساس، آنها به صورت تجربی آزمایش کردند که آیا ارزش‌های ابراز وجود توسط تجربه قبلی تحت نهادهای دموکراتیک شکل می‌گیرد یا اینکه آیا این ارزش‌ها به شکل‌گیری نهادهای دموکراتیک بعدی

1. Diamond

2. Inglehart

کمک می‌کنند. نتایج نشان می‌دهد که با کنترل توسعه اجتماعی-اقتصادی، نهادهای دموکراتیک پیشین تنها تأثیری ناچیز بر ارزش‌های ابراز وجود دارند. اما ارزش‌های ابراز وجود تأثیر قوی و قابل توجهی بر نهادهای دموکراتیک بعدی دارند، حتی توسعه اجتماعی-اقتصادی را ثابت نگه می‌دارند. به همین ترتیب، کنترل همبستگی زمانی، ارزش‌های ابراز وجود تأثیر قابل توجهی بر نهادهای دموکراتیک نشان می‌دهد، اما عکس آن درست نیست. این یافته‌ها نشان می‌دهد که یک پیکان علی اصلی از ارزش‌های دموکراتیک تا نهادهای دموکراتیک عمل می‌کند. این امر تأثیرات متقابل نهادها بر ارزش‌ها را از بین نمی‌برد؛ اما حتی اگر چنین تأثیرات متقابلی وجود داشته باشد (در واقع اینگلهارت و ولزل شواهد اندکی برای این تأثیرات متقابل پیدا کردند)، تأثیری را که ما شاهد انتقال از ارزش‌ها به نهادها بودیم بی‌اعتبار نخواهد کرد. حداقل نتیجه‌گیری از این یافته‌ها این است که تأثیرات مهم گرایش‌های توده‌ای غالب در جهت‌گیری‌های ارزشی در سطح فردی بر دموکراسی در سطح سیستم واقعاً وجود دارد (Inglehart & Welzel, 2009: 34). به نظر اینگلهارت و ولزل، نهادهای دموکراتیک را نمی‌توان به راحتی در هر کجا و در هر زمان ایجاد کرد؛ آن‌ها تنها زمانی پدیدار می‌شوند که شرایط اجتماعی و فرهنگی خاصی وجود داشته باشد. اما توسعه و نوسازی اقتصادی با ایجاد یک فرایند خودتقویت‌کننده که مشارکت توده‌ای را در سیاست به ارمغان می‌آورد و در نتیجه دموکراسی را به طور فزاینده‌ای محتمل می‌سازد، آن شرایط را در جهت درست سوق می‌دهد (Ibid: 36).

اینگلهارت بر این باور است که یک دهه از موج سوم دموکراسی‌سازی می‌گذرد که بهمنی از دموکراسی‌های جدید و نسبتاً بی‌ثبات را به وجود آورد. او این سؤال را مطرح کرد که حمایت از دموکراسی در این کشورها چقدر محکم است؟ چشم‌انداز دموکراسی در کشورهای اسلامی به ویژه ضعیف به نظر می‌رسد، با توجه به کار برخی از نویسندگان استدلال می‌شود که ارزش‌های اساسی مردم اسلامی ممکن است با لیبرال-دموکراسی ناسازگار باشد. اینگلهارت با استفاده از موج ۱۹۹۹-۲۰۰۱ بررسی ارزش‌های جهانی که شامل ۱۰ کشور اسلامی است، این ادعا را بررسی کرده و برای اولین بار امکان مقایسه جهان اسلام با سایر مناطق مهم فرهنگی را فراهم کرده است. به نظر او به طور شگفت‌انگیزی حمایت گسترده‌ای از دموکراسی در میان عموم مردم اسلامی، حداقل با کنش‌های متعارف، می‌بینیم. میزان تأکید مردم بر ارزش‌های ابراز وجود با شکوفایی نهادهای دموکراتیک مرتبط است. توسعه اقتصادی و سایر عوامل تاریخی منجر به تأکید فزاینده بر

ارزش‌های بقا / ابراز وجود می‌شود. این ارزش‌ها به‌نوبه خود چشم‌انداز جامعه را برای دموکراسی شکل می‌دهند. بنابراین، دنباله علی زیر را در نظر بگیرید:

توسعه اقتصادی ← سطوح بالاتر ارزش‌های ابراز وجود ← سطوح بالاتر دموکراسی

(Inglehart & Welzel, 2009: 39)

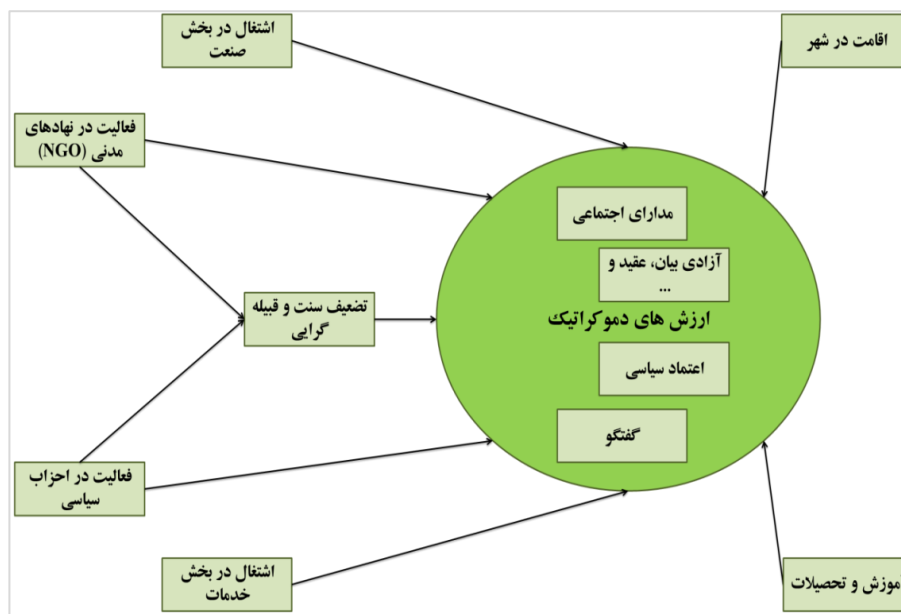
نسخه تجدیدنظرشده نظریه مدرنیزاسیون حاکی از آن است که متغیرهای فرهنگی خاصی (نگرش‌های عمیق القاشده در میان عموم جامعه) نقش مهمی در دموکراسی‌سازی بازی می‌کنند و شواهد تجربی قابل توجهی نیز از این ادعا پشتیبانی می‌کنند. با این حال، این متغیرها به‌ندرت در تحلیل اقتصادمحور دموکراسی‌سازی استفاده می‌شوند. یکی از دلایل مهم آن، تمایل به مشاهده جهت‌گیری‌های توده‌ای ذهنی به‌عنوان داده‌های فرار و نسبتاً نرم است. مقاله سال ۲۰۱۰ اینگلهارت و ولزل با تجزیه و تحلیل داده‌های بسیاری از پروژه‌های بررسی مقایسه‌ای مبتنی بر حجم نمونه گسترده نشان می‌دهد که (۱) نگرش‌های توده‌ای خاص که با مدرن‌سازی مرتبطند، ویژگی‌های جوامع معین را تشکیل می‌دهند که به‌طور کامل به اندازه شاخص‌های اجتماعی استاندارد پایدارند. (۲) هنگامی که این نگرش‌ها به‌عنوان متغیرهای سطح ملی در نظر گرفته می‌شوند، به نظر می‌رسد که قدرت پیش‌بینی قابل مقایسه با شاخص‌های اجتماعی پرکاربرد در توضیح متغیرهای مهم سطح اجتماعی مانند دموکراسی دارند. (۳) میانگین نمرات سطح ملی یک شاخص اجتماعی مشروع است. (۴) با تجزیه و تحلیل داده‌ها از طیف کامل جوامع، حداکثر اهرم تحلیلی را به دست آورده‌اند. آن‌ها همبستگی‌های قوی متعددی را بین این شاخص‌های ذهنی و ویژگی‌های اجتماعی مهم مانند دموکراسی یافته‌اند که نشان می‌دهد پیوندهای علی وجود دارد. آن‌ها برخی از شواهد را بررسی کرده‌اند که از این نتیجه‌گیری پشتیبانی می‌کنند که مدرنیزاسیون منجر به تغییرات نگرش توده‌ای پایدار می‌شود که به دموکراسی می‌انجامد (Ibid: 41).

۳-۳. نظریه آلموند و وربا؛^۱ دموکراسی و تغییر نگرش

ایده اصلی آلموند و وربا این است که دموکراسی در جوامعی پایدارتر خواهد بود که نگرش‌های بالادستی به دنبال ترویج یک فرهنگ مشارکت‌محور باشند. این ترکیب به فرهنگ مدنی معروف است. در این ترکیب ایده‌آل، شهروندان به اندازه کافی در سیاست فعالند تا ترجیحات خود را نسبت به حاکمان بیان کنند، اما نه آن‌قدر درگیر که از پذیرش تصمیماتی که با آن‌ها مخالف است

1. Almond & Verba

خودداری کنند. بنابراین، فرهنگ مدنی تنش درون دموکراسی بین کنترل مردمی و حکومت مؤثر را حل می‌کند. در مطالعه آلموند و وربا، بریتانیا و تا حدودی ایالات متحده به این ایده‌آل نزدیک‌تر شدند. در هر دو کشور، شهروندان احساس می‌کردند که می‌توانند بر دولت تأثیر بگذارند (Almond & Verba, 1989: 22). آلموند و وربا فرض کردند که ثبات یک نظام سیاسی مستلزم تعادل (کفایت) بین ساختارهای سیاسی و الگوهای فرهنگی همراه (ارزش‌ها، نگرش‌ها) است. بنابراین، تحول نهادهای سیاسی نیز مستلزم تحول نگرش‌ها و حوزه ارزش‌هاست. آنان خاطرنشان کردند که نهادهای دموکراتیک مدرن مستلزم مشارکت مدنی و در نتیجه توسعه نگرش‌های خاصی است که توسط آن‌ها به‌عنوان فرهنگ مدنی تعریف می‌شود. در نهایت با توجه به نظریه‌های ذکرشده، چهارچوب نظری پژوهش به شرح شکل ۱ ترسیم شده است؛ به این ترتیب که از نظریه آلموند و وربا مفهوم فعالیت در احزاب سیاسی، اعتماد سیاسی، از نظریه اینگلهارت مفاهیم ارزش‌های دموکراتیک چون مدارای اجتماعی، آزادی بیان و عقیده، از نظریه نوسازی نیز اشتغال در صنعت و خدمات، آموزش و تحصیلات، شهرنشینی، گفت‌وگو، آموزش و تحصیلات و استخراج شده است.

شکل ۱. چهارچوب نظری پژوهش

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر مطالعه‌ای کاربردی و توصیفی-تحلیلی است که در پارادایم کمی و به روش پیمایشی انجام شد. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه شهروندان استان واسط عراق به تعداد ۱,۴۱۵,۰۳۴ نفر است. استان واسط از شهرستان‌های کوت (۵۵۵,۹۰۴ نفر)، عزیزیه (۲۱۳,۵۹۵ نفر)، الصویره (۱۹۰,۷۹۰ نفر)، الحی (۱۳۹,۲۵۷ نفر)، نعمانیه (۱۱۹,۲۰۵ نفر)، زبیدیه (۵۶,۹۰۶ نفر)، الاحرار (۵۶,۸۰۲ نفر)، الموفقیه (۵۳,۶۱۰ نفر) و بدره (۲۹,۶۷۶ نفر) تشکیل شده است. برای برآورد حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که مطابق این فرمول، حجم نمونه برابر با ۶۰۰ نفر است.

$$n = \frac{\frac{0.7^2 0.3 \times 0.3}{0.3^2}}{1 + \frac{1}{1.415.034} \left(\frac{0.7^2 0.3 \times 0.3}{0.3^2} - 1 \right)} = 600$$

برای گردآوری اطلاعات از پرسش‌نامه محقق‌ساخته مبتنی بر مبانی نظری پژوهش استفاده شده است.

۴-۱. تعریف مفهومی و عملیاتی شاخص‌ها

فعالیت در نهادهای مدنی: به میزان فعالیت افراد در نهادهای غیردولتی مدنی اشاره دارد و با چهار سؤال پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت سنجش شده است (۱. خیلی کم * ۲. کم * ۳. متوسط * ۴. زیاد * ۵. خیلی زیاد).

فعالیت در احزاب سیاسی: به تعداد سال‌هایی اشاره دارد که افراد در احزاب سیاسی عضویت داشته‌اند. این متغیر از طریق یک سؤال پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت سنجش شده است (۰. بدون مشارکت // ۱. کمتر از ۵ سال * ۲. ۵ تا ۱۰ سال * ۳. ۱۰ تا ۱۵ سال * ۴. بیشتر از ۱۵ سال).

آموزش و تحصیلات: به سطح تحصیلات افراد اشاره دارد و از نظر عملیاتی با استفاده از یک سؤال پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت سنجش شده است (۱. بی‌سواد * ۲. سواد خواندن و نوشتن * ۳. دیپلم * ۴. فوق‌دیپلم و لیسانس * ۵. فوق‌لیسانس و دکترا).

اشتغال در بخش صنعت و همچنین خدمات: به تعداد سال‌هایی اشاره دارد که افراد در بخش‌های مختلف صنایع و یا خدمات اشتغال داشته‌اند. این متغیر از طریق یک سؤال پنج‌گزینه‌ای

طیف لیکرت سنجش شده است (۱). کمتر از ۵ سال * ۵.۲ تا ۱۰ سال * ۱۰.۳ تا ۱۵ سال * ۱۵.۴ تا ۲۰ سال * ۵. بیشتر از ۲۰ سال).

شهروندانی: فرایندی است که طی آن شهرها و شهرک‌ها تشکیل شده و با شروع زندگی و کار بیشتر مردم در مناطق مرکزی، این مناطق بزرگ‌تر می‌شوند (Tacoli, 2015: 113). از نظر عملیاتی به تعداد سال‌هایی اشاره دارد که افراد در شهر سکونت داشته‌اند و از طریق یک سؤال پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت مورد سنجش قرار گرفته است (۱). کمتر از ۵ سال * ۵.۲ تا ۱۰ سال * ۱۰.۳ تا ۱۵ سال * ۱۵.۴ تا ۲۰ سال * ۵. بیشتر از ۲۰ سال).

تضعیف سنت و قبیله‌گرایی: قبیله‌گرایی حالت سازماندهی یا حمایت از قبیله یا سبک زندگی قبیله‌ای است. با مفهومی منفی و در زمینه سیاسی، قبیله‌گرایی همچنین می‌تواند به معنای رفتار یا نگرش تبعیض‌آمیز به گروه‌های بیرونی بر اساس وفاداری درون‌گروهی باشد (McPherson et al, 2001: 415). تضعیف قبیله‌گرایی به معنای دور شدن شهروندان از این امور در نتیجه شهری شدن یا رشد و تغییر تفکرات و باروهای آن‌هاست. متغیر تضعیف سنت و قبیله‌گرایی مشتمل بر این ابعاد است: ۱. کاهش اهمیت قبایل برای شهروندان، ۲. کاهش افتخار به تعلقات قبیله‌ای، ۳. کاهش وابستگی قبیله‌ای مسئولان و کارکنان در ادارات، ۴. کنش سیاسی بدون توجه به تعلقات قبیله‌ای. گرایش به ارزش‌های دموکراتیک: از نظر مفهومی می‌توان گفت ارزش‌هایی که نشان‌دهنده شیوه زندگی دموکراتیک یک جامعه باشند ارزش‌های دموکراتیک می‌نامند. مهم‌ترین این ارزش‌ها عبارتند از: مدارای اجتماعی، آزادی بیان و عقیده، اعتماد سیاسی، گفت‌وگو. از نظر عملیاتی، ارزش‌های دموکراتیک از طریق پرسش‌نامه پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت عملیاتی خواهد شد (۱). خیلی کم * ۲. کم * ۳. متوسط * ۴. زیاد * ۵. خیلی زیاد) و میزان گرایش شهروندان استان واسط به ارزش‌های دموکراتیک را مشخص خواهد کرد. مدارای اجتماعی چند مؤلفه را دربر می‌گیرد:

- تحمل مذهبی و تحمل سیاسی؛

- آزادی بیان و عقیده شامل ۱. آزادی در دریافت و انتقال اطلاعات و ایده‌ها، ۲. آزادی در

نشان دادن باورها و نظرات شخصی، ۳. آزادی در چاپ و انتشار رسانه‌های چاپی و دیجیتال و...

۴. آزادی در بیان مواضع سیاسی، ۵. آزادی در بیان مواضع اجتماعی؛

- اعتماد سیاسی شامل مؤلفه‌های ۱. اعتماد شهروندان به نظام سیاسی، ۲. اعتقاد به درستی نهادها و سازمان‌های سیاسی، ۳. اعتقاد به درستی رژیم حاکم بر کشور، ۴. اعتماد به سیاست‌های کلی رژیم، ۵. اعتماد به احزاب سیاسی؛

- گفت‌وگو شامل مؤلفه‌های ۱. گفت‌وگو با دیگران درباره مسائل سیاسی، ۲. اعتقاد به حل مسائل از طریق گفت‌وگو، ۳. ارتباط گفتمانی با مخالفان و شهروندان غیرهم‌نظر، ۴. تعامل با مخالفان یا رقبای سیاسی، ۵. گفت‌وگو با منتقدان خود.

روایی صوری پرسش‌نامه توسط استادان و کارشناسان خبره سنجیده و بررسی شد؛ به این صورت که نسخه اولیه آن در اختیار استادان خبره قرار گرفت و بعد از تأیید، پرسش‌نامه نهایی مطابق نظرات آن‌ها تنظیم شد. پایایی پرسش‌نامه نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ با ضریب ۰/۸۹۳ به شرح جدول ۱ مورد تأیید قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS-26 و LISREL-9 استفاده شده است.

جدول ۱. سنجش پایایی پرسش‌نامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ

پرسش	تعداد پرسش‌ها	ضریب آلفای کرونباخ
فعالیت در نهادهای مدنی	۴	۰/۷۹۶
فعالیت در احزاب سیاسی	۴	۰/۸۱۱
اشتغال در بخش صنعت	۱	۰/۸۷۶
اشتغال در بخش خدمات	۱	۰/۸۸۹
آموزش و تحصیلات	۱	۰/۸۲۵
شهروندی	۱	۰/۷۹۵
تضعیف سنت و قبیله‌گرایی	۴	۰/۹۰۳
مدارای اجتماعی	۱۲	۰/۸۸۷
آزادی بیان	۸	۰/۸۶۲
اعتماد سیاسی	۹	۰/۹۳۸
گفت‌وگو	۸	۰/۸۸۰
جمع کل	۵۳	۰/۸۹۳

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. توصیف ویژگی‌های فردی، اجتماعی و اقتصادی پاسخ‌دهندگان

از مجموع ۶۰۰ پاسخ‌دهنده، ۳۷۲ نفر (۶۲٪) مرد و ۲۲۸ نفر (۳۸٪) زن بودند. بیشترین فراوانی رده سنی افراد متعلق به ۳۱-۴۰ سال با ۳۷۲ نفر (۶۲٪) و کمترین فراوانی متعلق به ۵۱-۶۰ سال با ۵۴ نفر (۹٪) است. بیشترین فراوانی سطح تحصیلات افراد مربوط به سواد خواندن و نوشتن با ۲۹۴ نفر (۴۹٪) و کمترین فراوانی مربوط به تحصیلات فوق‌لیسانس و دکترا با ۴۲ نفر (۷٪) است. ۳۹۰ نفر (۶۵٪) مسلمان شیعه‌مذهب، ۱۳۲ نفر (۲۲٪) مسلمان سنی‌مذهب، ۳۶ نفر (۶٪) مسیحی و ۴۲ نفر (۷٪) پیرو سایر مذاهب بوده‌اند.

۵-۲. توصیف و مقایسه میانگین

جدول ۲. میانگین متغیرهای اصلی پژوهش

متغیر	میانگین	واحد و معیار
فعالیت در نهادهای مدنی	۴/۱	سال
فعالیت در احزاب سیاسی	۷/۲	سال
اشتغال در بخش صنعت	۸/۶	سال
اشتغال در بخش خدمات	۱۱/۴	سال
آموزش و تحصیلات	۳/۲	سطح تحصیلات
شهروندی	۱۲/۳	سال
تضعیف سنت و قبیله‌گرایی	۳/۰	نمره
مدارای اجتماعی	۳/۴	نمره
آزادی بیان و عقیده	۳/۴	نمره
اعتماد سیاسی	۳/۲	نمره
گفت‌وگو	۳/۰	نمره

در ارتباط با میانگین برخورداری پاسخ‌دهندگان از متغیرهای پژوهش، میانگین فعالیت در نهادهای مدنی برابر با ۴/۱ سال و در سطح پایین، میانگین فعالیت در احزاب سیاسی برابر با ۷/۲ سال و در سطح متوسط، میانگین متغیر اشتغال در بخش صنعت برابر با ۸/۶ سال در سطح متوسط، میانگین اشتغال در بخش خدمات برابر با ۱۱/۴ سال و در سطح متوسط قرار داشته است. همچنین

میانگین کل متغیر شهرنشینی برابر با ۱۲/۳ سال در سطح متوسط، میانگین آموزش و تحصیلات ۳/۲ و میانگین کل متغیر تضعیف سنت و قبیله‌گرایی برابر با ۳/۰۹ در سطح متوسط قرار داشته است. در ارتباط با میانگین مؤلفه‌های ارزش‌های دموکراتیک؛ میانگین مدارای اجتماعی برابر با ۳/۴۶، میانگین متغیر آزادی بیان و عقیده برابر با ۳/۴۰، میانگین متغیر اعتماد سیاسی برابر با ۳/۳۷ و میانگین کل متغیر گفت‌وگو برابر با ۳/۰۸ و در سطح متوسط قرار داشته است.

جدول ۳. میانگین برخورداری ساکنان استان از نظر متغیرهای پژوهش به تفکیک شهرستان

متغیرها شهرستان	کوت	العزیزیه	الصویره	الاحرار	النعمانیه	الزبیدیه	الحی	الموفقیه	بدره	ANOVA معناداری
فعالیت نهادهای مدنی	۷/۷۵	۶/۴۲	۵/۵۱	۵/۳۸	۵/۲۵	۴/۱۳	۴/۰۷	۴/۱۷	۵/۲۵	۰/۰۰۰
فعالیت در احزاب	۹/۵۸	۸/۵۱	۷/۴۸	۷/۳۶	۶/۰۱	۵/۲۲	۵/۱۴	۴/۱۸	۵/۱۹	۰/۰۰۰
اشتغال در بخش صنعت	۶/۵۱	۶/۴۸	۵/۴۷	۵/۴۶	۵/۲۹	۵/۲۲	۵/۰۸	۴/۰۴	۵/۱۰	۰/۰۱۳
اشتغال در خدمات	۹/۴۶	۸/۴۰	۶/۲۴	۶/۱۷	۶/۲۱	۵/۱۱	۵/۱۱	۴/۸۷	۵/۱۲	۰/۰۰۲
آموزش و تحصیلات	۳/۰۱	۳/۲۵	۳/۱۸	۳/۳۵	۳/۴۷	۳/۶۰	۳/۶۵	۳/۸۸	۳/۸۷	۰/۰۰۰
تضعیف قبیله‌گرایی	۳/۰۱	۳/۰۳	۳/۲۱	۳/۲۸	۳/۶۵	۳/۳۷	۳/۱۷	۳/۶۶	۳/۴۷	۰/۰۰۴
مدارای اجتماعی	۳/۵۴	۳/۴۲	۳/۴۲	۳/۳۷	۳/۲۷	۳/۱۰	۳/۱۱	۳/۱۱	۳/۱۲	۰/۰۰۰
آزادی بیان	۳/۵۵	۳/۵۳	۳/۴۱	۳/۴۰	۳/۳۰	۳/۳۵	۳/۲۹	۳/۱۶	۳/۱۷	۰/۰۰۱
اعتماد سیاسی	۳/۲۶	۳/۲۸	۳/۳۷	۳/۳۹	۳/۵۵	۳/۷۹	۳/۸۵	۳/۷۱	۳/۷۸	۰/۰۰۰
گفت‌وگو	۳/۷۱	۳/۶۷	۳/۷۰	۳/۶۵	۳/۴۶	۳/۲۹	۳/۳۱	۳/۲۰	۳/۳۱	۰/۰۰۰

جدول ۳ به مقایسه برخورداری ساکنان شهرستان‌های مختلف استان واسط عراق از نظر متغیرها اختصاص دارد. مطابق این جدول، با توجه به آزمون تحلیل واریانس آنووا، تفاوت میانگین بین شهرستان‌های استان واسط از نظر آماری معنادار است. مطابق داده‌های جدول، شهرستان‌های کوت (مرکز استان)، الصویره، العزیزیه و الاحرار به‌ترتیب بالاترین میانگین‌ها را از نظر فعالیت در نهادهای مدنی در بین شهرستان‌های استان واسط داشته‌اند و شهرستان‌های الموفقیه، الحی، النعمانیه، الزبیدیه و بدره از میزان کمتری از فعالیت در نهادهای مدنی برخوردارند. میزان بالاتر فعالیت مدنی ساکنان شهرستان‌های مذکور را می‌توان ناشی از عواملی مانند سطح تحصیلات و وضعیت بهتر سواد، مصرف رسانه‌ای بیشتر و دسترسی بهتر و بیشتر به انواع رسانه‌ها، نزدیکی و ارتباط بهتر و بیشتر با حوزه عمومی دانست. همچنین شهرستان‌های کوت، العزیزیه، الصویره و

الاحرار بالاترین میانگین‌ها را از نظر فعالیت در احزاب سیاسی در بین شهرستان‌های استان واسط داشته‌اند. این سطح بالاتر فعالیت در احزاب سیاسی را می‌توان ناشی از عواملی مانند دسترسی بهتر و بیشتر این شهرستان‌ها به احزاب، فعال بودن دفاتر احزاب، سطح تحصیلات و وضعیت بهتر سواد، آشنایی بهتر با احزاب و فعالیت‌ها و اهداف سیاسی احزاب دانست.

در بین شهرستان‌های استان واسط، ساکنان شهرستان‌های کوت، العزیزیه، الصویره و الاحرار بالاترین میانگین‌ها را از نظر باور به آزادی بیان و عقیده داشته‌اند. آزادی بیان و عقیده بالاتر این شهرستان‌ها را می‌توان ناشی از عواملی مانند رشد فرهنگ شهرنشینی، بهبود سطح تحصیلات، بهبود سطح نگرش شهرنشینان، آشنایی بیشتر آن‌ها با مفاهیم و ارزش‌های سیاسی دموکراتیک دانست. همچنین شهرستان‌های مذکور از مدارای اجتماعی بیشتری نسبت به سایر شهرستان‌ها برخوردار بوده‌اند. مدارای اجتماعی بالاتر را می‌توان ناشی از عواملی مانند جمعیت شهری بالاتر و تنوع و گوناگونی بیشتر جمعیت در شهرها، مواجهه و مناسبات با افرادی از گروه‌های اجتماعی متفاوت دانست. شهرستان‌های کوت، العزیزیه، الصویره و الاحرار میانگین اشتغال در بخش صنعت و خدمات بالاتری نیز داشته‌اند که آن را می‌توان ناشی از عواملی مانند رشد صنعت و خدمات در بخش شهری و رشد اشتغال شهری دانست. علاوه بر این، شهرستان‌های مذکور میانگین باور به گفت‌وگوی بیشتری در سطح استان داشته‌اند که آن را می‌توان ناشی از عواملی مانند رواج فرهنگ هم‌زیستی، لزوم و ایجاب باور و تمایل به گفت‌وگو در زندگی شهری، فاصله گرفتن از فضای قبیله‌ای و حل‌وفصل مسائل توسط قبیله دانست. همچنین، از نظر قبیله‌گرایی و اعتماد سیاسی شهرستان‌های الزبیدیه، بدره، الحی و الموقیه میانگین بالاتری داشته‌اند. قبیله‌گرایی بالاتر در این شهرستان‌ها را می‌توان به عواملی مانند جمعیت روستایی بیشتر، رواج بیشتر مناسبات سنتی و قبیله‌ای، کارکردهای اجتماعی وابستگی و تعلق قبیله‌ای، نقش تعلقات قبیله‌ای در جایگاه اجتماعی افراد نسبت داد. اعتماد سیاسی بالاتر آن‌ها را نیز می‌توان ناشی از عواملی مانند رواج بیشتر فرهنگ اعتماد جمعی در روستائیان، اعتماد به بالادستی و بزرگ‌تر در محیط روستایی، تعصبات بیشتر در محیط روستایی نسبت به کشور و مقامات دانست.

جدول ۴. مقایسه متغیرهای پژوهش در جامعه شهری و روستایی استان واسط

متغیر	جمعیت شهری	جمعیت روستایی	تی دو نمونه مستقل	معناداری
فعالیت در نهادهای مدنی	۶/۳۸	۲/۹۷	۶/۶۶۰	۰/۰۰۰
فعالیت در احزاب سیاسی	۸/۴۲	۵/۸۵	۴/۱۰۶	۰/۰۰۰
اشتغال در بخش صنعت	۷/۱۹	۳/۰۶	۴/۴۹۵	۰/۰۰۰
اشتغال در بخش خدمات	۱۳/۶۲	۴/۰۴	۲/۴۵۳	۰/۰۰۰
آموزش و تحصیلات	۳/۵۵	۲/۹۱	۱/۹۳۳	۰/۰۰۰
تضعیف سنت و قبیله‌گرایی	۴/۲۶	۳/۶۲	۳/۶۳۴	۰/۰۰۰
مدارای اجتماعی	۳/۶۵	۳/۳۲	۳/۳۴۹	۰/۰۰۰
آزادی بیان و عقیده	۳/۶۲	۳/۱۱	۳/۴۹۹	۰/۰۰۰
اعتماد سیاسی	۳/۲۹	۳/۴۹	۴/۲۶۳	۰/۰۰۰
گفت‌وگو	۳/۳۵	۲/۵۷	۲/۰۵۶	۰/۰۰۰

جدول ۴ به مقایسه میانگین متغیرهای پژوهش بر اساس جمعیت شهری و روستایی اختصاص دارد. بر این اساس، تفاوت میانگین بین جمعیت شهری و روستایی در همه متغیرها از نظر آماری معنادار است. در توضیح این تفاوت معنادار می‌توان گفت میانگین فعالیت در نهادهای مدنی جمعیت شهری استان واسط برابر با ۶/۳۸ سال و میانگین فعالیت در نهادهای مدنی جمعیت روستایی برابر با ۲/۹۷ سال بوده است. این تفاوت میانگین و سطح بالاتر فعالیت در نهادهای مدنی جمعیت شهری را می‌توان ناشی از عواملی مانند سطح تحصیلات و وضعیت بهتر سواد در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی، رواج عقلانیت شهروندی و رشد فرهنگ سیاسی شهری دانست که مناسبات و کنش‌ها را از کنش سنتی و فعالیت در واحدهای اجتماعی سنتی و قبیله‌ای به سمت کنش‌های مدنی و عضویت در نهادهای مدنی می‌کشاند.

میانگین فعالیت در احزاب سیاسی جمعیت شهری استان واسط برابر با ۸/۴۲ سال و میانگین فعالیت در احزاب سیاسی جمعیت روستایی برابر با ۵/۸۵ سال بوده است. این تفاوت میانگین و سطح بالاتر فعالیت در احزاب سیاسی جمعیت شهری را می‌توان ناشی از عواملی مانند دسترسی بهتر و بیشتر جمعیت شهری به احزاب سیاسی، فعالیت بیشتر و شدیدتر احزاب در شهرها با توجه به جمعیت بیشتر و تعداد رأی‌دهنده بیشتر در شهرها، آشنایی بهتر با کارکردها و اهداف احزاب در بین جمعیت شهری دانست.

میانگین اشتغال در بخش صنعت در جمعیت شهری استان واسط برابر با ۷/۱۹ سال و میانگین اشتغال در بخش صنعت در جمعیت روستایی برابر با ۳/۰۶ سال بوده است. این تفاوت و میانگین بالاتر در جمعیت شهری را می‌توان ناشی از عواملی مانند وجود صنایع در شهر دانست. میانگین متغیر اشتغال در بخش خدمات در جمعیت شهری استان واسط برابر با ۱۳/۶۲ سال و در جمعیت روستایی برابر با ۴/۰۴ سال بوده است. این تفاوت و میانگین بالاتر در جمعیت شهری را می‌توان ناشی از عواملی مانند رواج مناسبات شهری و نیز رواج مشاغل خدماتی در شهرها نسبت به روستاها دانست.

میانگین تضعیف قبیله‌گرایی در جمعیت شهری استان واسط برابر با ۴/۲۶ و در جمعیت روستایی برابر با ۳/۶۲ بوده است. این تفاوت و تشدید قبیله‌گرایی در جمعیت روستایی را می‌توان ناشی از عواملی مانند رواج بیشتر مناسبات سنتی و قبیله‌ای در روستاها، کارکردهای اجتماعی وابستگی و تعلق قبیله‌ای در روستاها و نیز نقش تعلقات قبیله‌ای در جایگاه اجتماعی در روستا دانست.

میانگین متغیر مدارای اجتماعی در جمعیت شهری استان واسط برابر با ۳/۶۵ و در جمعیت روستایی برابر با ۳/۳۲ بوده و شهرنشینان از مدارای اجتماعی بیشتری نسبت به روستائیان برخوردار بوده‌اند. این تفاوت و مدارای اجتماعی بالاتر در جمعیت شهری را می‌توان ناشی از عواملی مانند یکدستی جمعیت روستا، تنوع و گوناگونی بیشتر جمعیت در شهرها، مواجهه و مناسبات بیشتر شهرنشینان با افرادی از گروه‌های اجتماعی متفاوت دانست.

میانگین کل متغیر آزادی بیان و عقیده در جمعیت شهری استان واسط برابر با ۳/۶۲ و در جمعیت روستایی برابر با ۳/۱۱ بوده و شهرنشینان باور بیشتری به آزادی بیان و عقیده نسبت به روستائیان داشته‌اند. آزادی بیان بالاتر در جمعیت شهری را می‌توان ناشی از عواملی مانند رشد فرهنگ شهرنشینی، بهبود سطح تحصیلات، بهبود سطح نگرش شهرنشینان، آشنایی بیشتر آن‌ها با مفاهیم و ارزش‌های سیاسی دموکراتیک دانست.

میانگین کل متغیر اعتماد سیاسی در جمعیت شهری استان واسط برابر با ۳/۲۹ و در جمعیت روستایی برابر با ۳/۴۹ بوده و روستائیان اعتماد سیاسی بالاتری نسبت به شهرنشینان داشته‌اند. این تفاوت و اعتماد سیاسی بالاتر در جمعیت روستایی را می‌توان ناشی از عواملی مانند رواج بیشتر فرهنگ اعتماد جمعی در روستا، اعتماد به بالادستی و بزرگ‌تر در محیط روستایی، تعصبات بیشتر در محیط روستایی نسبت به کشور و مقامات دانست.

۳-۵. تحلیل استنباطی و بررسی فرضیه‌ها

جدول ۵. آزمون رگرسیون خطی برای سنجش فرضیه‌های پژوهش

خلاصه مدل ^b				
مدل	همبستگی	مربعات R	مربعات R تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
۱	^a ۰/۶۴۸	۰/۳۴۱	۰/۳۳۶	۰/۱۶۱۴۱
a. پیش‌بینی‌کننده‌ها: تحصیلات، فعالیت احزاب سیاسی، فعالیت در نهادهای مدنی، تضعیف سنت و قبیله‌گرایی				

ANOVA ^a					
مدل	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	معناداری
رگرسیون	۲/۱۱۳	۱۰	۰/۲۱۱	۱۸/۱۱۰	۰/۰۰۰
باقی‌مانده	۱۵/۳۴۶	۵۸۹	۰/۰۲۶		
کل	۱۷/۴۵۹	۵۹۹			
a. متغیر وابسته: ارزش‌های دموکراتیک					
b. پیش‌بینی‌کننده‌ها: فعالیت احزاب سیاسی، فعالیت در نهادهای مدنی، تضعیف سنت و قبیله‌گرایی					

		ضرایب ^a			
معناداری	t	ضرایب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		مدل
		بتا	Std. Error	B	
۰/۰۰۰	۴۶/۶۶۰		۰/۰۶۶	۳/۰۷۹	ثابت
۰/۰۰۰	۴/۰۰۶	۰/۱۶۴	۰/۰۰۶	۰/۰۲۵	فعالیت در احزاب سیاسی
۰/۰۰۰	۴/۴۹۵	۰/۱۸۲	۰/۰۰۶	۰/۰۲۸	فعالیت در نهادهای مدنی
۰/۰۰۲	۳/۴۹۹	۰/۱۲۱	۰/۰۰۷	۰/۰۱۳	تضعیف سنت و قبیله‌گرایی
a. متغیر وابسته: ارزش‌های دموکراتیک					

در جدول ۵، ضریب معناداری ۰/۰۰۰ شده و بنابراین فرضیه کلی پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد. همچنین عواملی مانند فعالیت در احزاب سیاسی با معناداری ۰/۰۰۰، فعالیت در نهادهای مدنی با معناداری ۰/۰۰۰، و تضعیف سنت و قبیله‌گرایی با معناداری ۰/۰۰۲ بر گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین شهروندان استان واسط تأثیرگذار است. در جدول مذکور، ستون ضریب بتا^۱ به پژوهشگر کمک می‌کند تا سهم نسبی متغیر مستقل در پیش‌بینی متغیر وابسته را

1. Beta

مدل سازی معادلات ساختاری

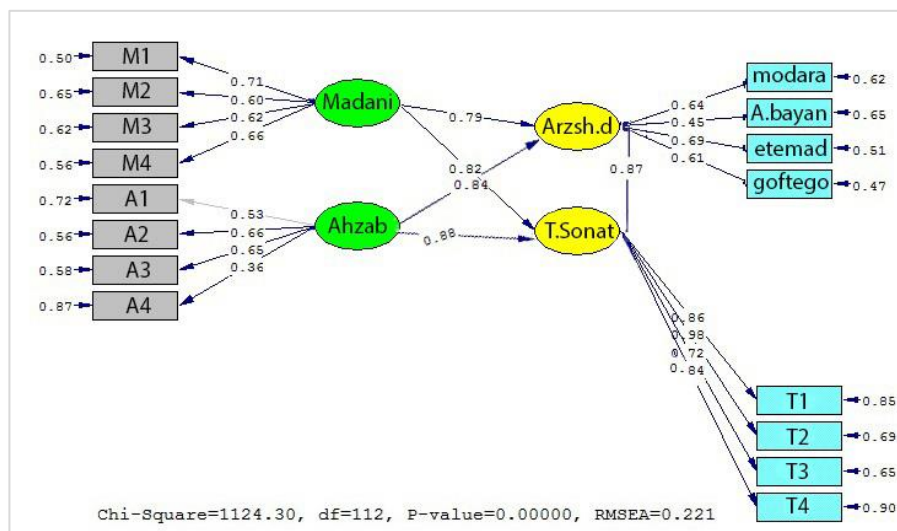
در مدل‌سازی معادلات ساختاری سه روش معمول وجود دارد: حداکثر درست‌نمایی، حداقل مربعات تعمیم‌یافته و حداقل مربعات غیروزی. هر روش یک راه‌حل با بهترین برازش را برآورد و برازش مدل را ارزیابی می‌کند. در این پژوهش، تحلیل عامل تأییدی به‌صورت مجزا برای همه عوامل انجام شده و در نهایت، همه عوامل در قالب مدل اندازه‌گیری بررسی شد. در مدل تحلیل عاملی تأییدی، جدول واریانس کل توضیح داده‌شده نشان می‌دهد که همه متغیرها در مدل باقی ماندند. به‌طور معمول متغیرهایی که میزان کل در ستون مقادیر ویژه اولیه یا میزان کل در ستون مجموع استخراج بارهای مربعی بیشتر از ۱ باشد، در مدل باقی می‌مانند و سایر متغیرها از روند تحلیل عاملی و در ادامه از ترسیم مدل برازش حذف می‌شوند. مطابق جدول ۶، هر چهار متغیر در مدل تحلیل مسیر باقی مانده‌اند.

جدول ۶. واریانس کل توضیح داده شده

جزء	مقادیر ویژه اولیه			مجموع استخراج بارهای مربعی		
	کل	درصد واریانس	درصد جمعی	کل	درصد واریانس	درصد جمعی
۱	۳/۲۲۴	۳۲/۵۱۴	۳۲/۵۱۴	۳/۲۲۴	۳۲/۵۱۴	۳۲/۵۱۴
۲	۲/۴۲۶	۲۰/۲۷۹	۵۳/۷۹۳	۲/۴۲۶	۲۰/۲۷۹	۵۳/۷۹۳
۳	۲/۰۷۶	۱۵/۳۴۴	۶۸/۱۳۷	۲/۰۷۶	۱۵/۳۴۴	۶۸/۱۳۷
۴	۱/۰۲۸	۶/۷۶۰	۷۴/۸۹۷	۱/۰۲۸	۶/۷۶۰	۷۴/۸۹۷

روش استخراج: تجزیه و تحلیل اجزای اصلی

با توجه به داده‌های تحلیل مسیر، برازش مدل به شرح شکل ۲ ترسیم شد.

شکل ۲. برازش مدل پژوهش

برای سنجش نقش متغیر میانجی در رابطه بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته از آزمون هایس استفاده شد.

جدول ۷. خلاصه خروجی آزمون هایس برای سنجش نقش متغیرهای میانجی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	متغیر میانجی	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم از طریق متغیر میانجی
فعالیت در نهادهای مدنی	ارزش‌های دموکراتیک	تضعیف قبیله‌گرایی	۳۰/۰۵	۱۸/۵۰
فعالیت در احزاب سیاسی	ارزش‌های دموکراتیک	تضعیف قبیله‌گرایی	۲۱/۲۰	۸/۵۰

مطابق آزمون هایس در جدول بالا که برای سنجش نقش متغیر میانجی مورد استفاده قرار گرفته است، اثر مستقیم فعالیت در نهادهای مدنی بر گرایش به ارزش‌های دموکراتیک ۳۰/۰۵ درصد و اثر غیرمستقیم آن از طریق تضعیف قبیله‌گرایی ۱۸/۵۰ درصد است. اثر مستقیم فعالیت در احزاب سیاسی بر گرایش به ارزش‌های دموکراتیک ۲۱/۲۰ درصد و اثر غیرمستقیم آن از طریق تضعیف قبیله‌گرایی ۸/۵۰ درصد است.

۶. نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر با هدف بررسی میزان گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین شهروندان استان واسط و تأثیر توسعه بر آن در کشور عراق انجام شده است. عراق به‌عنوان کشوری که بعد از سقوط نظام بعث جسته‌و‌گریخته نوعی از حاکمیت و دولت دموکراتیک را تجربه کرده و تقسیم قدرت در آن مبتنی بر انتخابات و براساس رأی مردم و نمایندگان منتخب مردم است. با این حال، نتیجه انتخابات تحت تأثیر عواملی چون مذهب و قومیت قرار داشته و اغلب رئیس‌جمهور از گردها انتخاب شده و نخست‌وزیر از میان شیعیان و رئیس مجلس از بین نمایندگان اهل سنت. این امر دموکراسی و فعالیت‌های دموکراتیک و گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در شهروندان عراقی را تحت‌الشعاع قرار داده است و مسائل خاص خود را در سپهر سیاسی عراق و کنش‌های سیاسی شهروندان عراقی می‌آفریند. از طرفی در برخی استان‌ها رقابت‌های قومیتی و مذهبی وجود دارد و کم و کیف کنش‌های سیاسی شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین این کشور پس از تغییر و تحولات سیاسی مذکور تمایل به توسعه نشان داده و رشد صنعت و خدمات و حرکت به سوی توسعه اقتصادی را با شدت و ضعف آغاز کرده است. از این‌رو پژوهش حاضر در نظر داشت ضمن سنجش میزان گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین شهروندان استان واسط، تأثیر توسعه و نوسازی را بر گرایش آن‌ها به ارزش‌های دموکراتیک شناسایی کند.

یافته‌های پژوهش نشان داد که عواملی چون فعالیت در احزاب سیاسی، فعالیت در نهادهای مدنی، اشتغال در بخش صنعت، اشتغال در بخش خدمات، آموزش و تحصیلات، شهرنشینی و تضعیف سنت و قبیله‌گرایی بر گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین شهروندان استان واسط تأثیرگذار بوده‌اند. همچنین فعالیت در نهادهای مدنی و فعالیت در احزاب سیاسی از طریق متغیر میانجی تضعیف سنت و قبیله‌گرایی بر گرایش به ارزش‌های دموکراتیک شهروندان استان واسط عراق اثرگذار بوده‌اند. این یافته‌ها با نتایج مطالعات ایور و راد (۱۳۹۶) و اوون^۱ (۲۰۱۳) همخوانی دارد که دریافتند بین فعالیت در احزاب و نهادهای سیاسی و تضعیف قبیله‌گرایی با گرایش به ارزش‌های دموکراتیک رابطه وجود دارد. همچنین سمعی اصفهانی و همکاران (۱۴۰۲) و بشیریان و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعات خود دریافتند بین توسعه و نوسازی و ابعاد و مؤلفه‌های آن همچون شهرنشینی، آموزش، اشتغال در صنعت و خدمات، فعالیت در نهادهای مدنی و احزاب

1. Owen

سیاسی و گرایش به دموکراسی ارتباط وجود دارد، که یافته‌های آن‌ها با نتایج مطالعه حاضر همخوانی دارد.

در این راستا، نظریه پردازان مکتب نوسازی توجه خاصی به وجود اثر علی از توسعه اقتصادی به دموکراسی داشته‌اند. برای مثال لیپست (۱۹۵۱) دموکراسی را نتیجه مستقیم رشد اقتصادی کشورها می‌داند. او بر این باور است که برای نیل به دموکراسی ضروری است که از پیش شرط‌های حمایت‌کننده آن اطمینان حاصل کرد. رشد اقتصادی، شهرنشینی، گسترش آموزش و سواد جامعه، ثروت یک طبقه متوسط قوی برای حمایت از حقوق فردی در حوزه عمومی ویژگی‌های ساختاری را برای ایجاد دموکراسی در کشورها فراهم می‌آورند. از نظر لیپست و دایموند شاخص‌های شهرنشینی، آموزش، اشتغال، احزاب و سازمان‌های غیردولتی از اهمیت بسزایی در رشد و توسعه دموکراسی در کشورها برخوردارند. دریافت کلی از نظریه نوسازی این است که در پی استمرار توسعه اقتصادی و به‌طور خاص با افزایش ثروتمندی و گسترش صنعتی‌سازی و شهری‌سازی و نیز اعتلای آموزش، ساختارهای اقتصادی و اجتماعی متحول و پیچیده می‌شوند. با رشد تکنولوژی و پیچیده شدن مناسبات اقتصادی و نیاز گسترش شهرنشینی از یک سو حکومت ناگزیر می‌شود نهادهای متناسب با چنین توسعه‌ای را ایجاد کند و از سوی دیگر، گسترش نهادسازی با حاکمیت اقتدارگرا در تعارض قرار می‌گیرد. اینگلهارت و ولزل (۲۰۰۹) بر این باورند که توسعه و نوسازی اقتصادی با ایجاد یک فرایند خودتقویت‌کننده، مشارکت توده‌ای را در سیاست به ارمغان می‌آورد و در نتیجه دموکراسی را به‌طور فزاینده‌ای محتمل می‌سازد.

در نظریه مدرنیزاسیون، اینگلهارت و ولزل این فرضیه را مطرح کردند که ماهیت رهایی‌بخش ارزش‌های ابراز وجود نشان‌دهنده تعهد قوی به هنجارهای دموکراتیک مانند آزادی و مدارا است. توسعه اجتماعی-اقتصادی تغییرات فرهنگی تقریباً قابل پیش‌بینی را به همراه دارد و فراتر از یک نقطه خاص، این تغییرات باعث می‌شود دموکراسی به‌طور فزاینده‌ای در جایی که هنوز وجود ندارد ظهور یابد و در جایی که قبلاً وجود دارد قوی‌تر و مستقیم‌تر شود. از این منظر می‌توان گفت که چنانچه توسعه اقتصادی و اجتماعی در عراق و استان واسط تثبیت و تقویت شود، می‌توان انتظار داشت که شهروندان گرایش بیشتری به ارزش‌های دموکراتیک نشان دهند و به موازات توسعه اقتصادی و اجتماعی، سست شدن ارزش‌های سنتی و توسعه ارزش‌های دموکراتیک را شاهد باشیم.

منابع

- ایور، هزار؛ راد، فیروز. (۱۳۹۶). «بررسی عوامل اجتماعی جامعه‌پذیری سیاسی مرتبط با میزان گرایش به دموکراسی در بین دانشجویان بومی دانشگاه‌های شهر مهاباد»، *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۱۰(۳۷)، ۲۵-۴۱.
<https://sanad.iau.ir/journal/jss/Article/537918?jid=537918>
- بشیریان، معصومه؛ نیکوقدم، مسعود؛ خشنودی، عبدالله. (۱۴۰۴). «بررسی اثر توسعه اقتصادی بر دموکراسی در چارچوب نظریه نوسازی»، *بررسی مسائل اقتصاد ایران*، ۸(۱)، ۲۹-۵۸.
<https://doi.org/10.30465/ce.2021.6690>
- پناهی، محمدحسین؛ شالچی، سمیه. (۱۳۹۴). «گرایش به دموکراسی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی». *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۴(۱۳)، ۹۵-۱۱۸.
https://qpss.atu.ac.ir/article_1505.html
- سمیعی اصفهانی، علیرضا؛ مجاهدزاده، محمد؛ کرمی، مرضیه؛ آوریده، مالک. (۱۴۰۲). «بررسی مقایسه‌ای شاخص‌های دموکراتیزاسیون در دولت‌های احمدی‌نژاد و روحانی». *راهبرد سیاسی*، ۷(۴)، ۲۹-۵۵.
https://www.rahbordsyasi.ir/article_182299.html
- عباسی، آمنه. (۱۴۰۳). «مطالعه رابطه توسعه اقتصادی و دموکراسی در سطح جهان». *تداوم و تغییر اجتماعی*، ۳(۱)، ۸۱-۱۰۲.
<https://doi.org/10.22034/jssc.2023.20270.1080>
- علوانی، حسن؛ ارجمند سیاهپوش، اسحاق. (۱۳۹۵). «عوامل مؤثر بر گرایش افراد به ارزش‌های دموکراتیک در بین خانواده‌های ساکن شهر سوسنگرد». *چهارمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روان‌شناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، تهران*.
<https://civilica.com/doc/546880>
- مرشدی اصطهباناتی، سید مهدی؛ سیف‌الهی، سیف‌اله؛ وثوقی، منصور. (۱۳۹۷). «تحلیل جامعه‌شناختی گرایش به دموکراسی در بین شهروندان تهرانی». *جامعه‌شناسی ایران*، ۱۹(۳)، ۳-۲۸.
<https://doi.org/10.22034/jsi.2019.37912>
- میرلوحی، سید علی؛ عشایری، طاها؛ جهان‌پرور، طاهره؛ شعاع اردبیلی، مجتبی. (۱۴۰۱). «مطالعه عوامل مؤثر بر ارزش‌های دموکراتیک شهروندان: فراتحلیل پژوهش‌های بازه زمانی ۱۳۸۳-۱۴۰۰». *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵(۴)، ۱۰۸۰-۱۰۹۹.
https://jou.spsiran.ir/article_172956.html

References

- Abbasi, A. (2024). "The study of the relationship between economic development and democracy in the world". *Social Continuity and Change*, 3(1), 81-102. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/jssc.2023.20270.1080>
- Almond, G., & Verba, S. (1989). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press.
- Alvani, H., & Arjmand Siahpoosh, E. (2016). "Factors affecting people's tendency toward democratic values among families living in Susangerd city". *The 4th National Conference on Sustainable Development in Educational and Psychological Sciences, Social and Cultural Studies*, Tehran, Iran. [In Persian]. <https://civilica.com/doc/546880>

- Elbadawi, I., & Makdisi, S. (2022). *Democracy in the Arab world, explaining the deficit*, Routledge, London.
- Bashiriyan, M., Nikooghadam, M., & Khoshnoodi, A. (2025). "Investigating the effect of economic development on democracy in the framework of modernization theory". *Quarterly Journal of Iran's Economic Issues*, 8(1), 29–58. [In Persian]. <https://doi.org/10.30465/ce.2021.6690>
- Day, J. (2022, April 12). "Democracy & justice: 14 principles of democracy". *Liberties*. <https://www.liberties.eu/en/stories/principles-of-democracy/44151>
- Fitzgerald, J., Schauer, K., & O'Neal, R. J. (2023). "To belong: Feeling 'at home' and support for democracy". *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 75(Suppl 1), 235–258. <https://doi.org/10.1007/s11577-023-00904-w>
- Foley, M. W., & Edwards, B. (1997). "Escape from politics? Social theory and the social capital debate". *American Behavioral Scientist*, 40(5), 550–561. <https://doi.org/10.1177/0002764297040005004>
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2009). "How development leads to democracy: What we know about modernization". *Foreign Affairs*, 88(2), 33–48. <http://www.jstor.org/stable/20699492>
- Ivar, H., & Rad, F. (2018). "The examination of social factors of the political socialization associated with the tendency toward democracy among the students of local universities of Mahabad." *Sociological studies*, 10(37), 25–41. [In Persian]. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/jss/Article/537918?jid=537918>
- Maximino, G. S. C., Da Silva, D. C., & Chemane, A. D. (2024). "Mozambique's singular path in Southern Africa's coalition governance landscape". In *Enhancing democracy with coalition governments and politics*.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L., & Cook, J. M. (2001). "Birds of a feather: homophily in social networks". *Annual Review of Sociology*, 27, 415–444. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.415>
- Mirlohi, S. A., Ashayeri, T., Jahanparvar, T., & Shooae Ardabili, M. (2022). "Study of factors affecting citizens' democratic values: meta-analysis of research in the period 1383-1400". *Political Sociology of Iran*, 5(4), 1080-1099. [In Persian]. https://jou.spsiran.ir/article_172956.html?lang=en
- Møller, J., & Skaaning, S.-E. (2013). "Regime types and democratic sequencing". *Journal of Democracy*, 24(1), 142–155. <https://doi.org/10.1353/jod.2013.0010>
- Morshedi Estahbanati, S. M., Seyfollahi, S., & Vosooghi, M. (2018). "A sociological analysis of the tendency towards democracy among Tehrani citizens". *Iranian Journal of Sociology*, 19(3), 3-28. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jsi.2019.37912>
- Owen, D. A. (2013). "The impact of economic development on political development in authoritarian states: an initial study of interest in politics across social classes in China". *Asian Journal of Comparative Politics*, 5(2), 211-225. <https://doi.org/10.1111/aspp.12017>
- Panahi, M. H., & Shalchi, S. (2015). "Tendency to democracy and study of the social elements related to the issue; case study citizens of Tehran". *Political Strategic Studies*, 4(13), 95-118. [In Persian]. https://qpss.atu.ac.ir/article_1505.html?lang=en
- Papaioannou, E., & Siourounis, G. (2008). "Economic and social factors driving the third wave of democratization". *Journal of Comparative Economics*, 36(3), 365–387. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2008.05.003>

-
- Samiee esfahani, A., Mojahedzadeh, M., Karami, M., & Avarideh, M. (2023). "Comparative study of democratization indicators in Ahmadinejad and Rouhani governments". *Journal of Political Strategy*, 7(4), 29-55. [In Persian]. https://www.rahbordsyasi.ir/article_182299.html?lang=en
- Tacoli, C. (2015). "Urbanisation, rural-urban migration and urban poverty" (G. McGranahan & D. Satterthwaite, Eds.). *International Institute for Environment and Development*.